

В І Д Г У К

офіційного опонента професора кафедри анатомії людини Національного медичного університету імені О. О. Богомольця, доктора медичних наук, професора Дзевульської Ірини Вікторівни на дисертацію Марченко Алли Володимирівни «МОРФОТОПОГЕОМЕТРИЧНІ ЗАКОНОМІРНОСТІ ФОРМУВАННЯ ЗУБНИХ ДУГ ВЕРХНЬОЇ ТА НИЖНЬОЇ ЩЕЛЕП У ЮНАКІВ І ДІВЧАТ З ОРТОГНАТИЧНИМ ПРИКУСОМ», поданої до спеціалізованої вченої ради Д 05.600.01 при Вінницькому національному медичному університеті ім. М. І. Пирогова на здобуття наукового ступеня доктора медичних наук за спеціальністю 14.03.01 – нормальна анатомія

1. Актуальність обраної теми дисертації

Об'єктивна морфометрична оцінка конституціональних особливостей, таких як тип черепа і обличчя та співрозмірності окремих розмірів голови до розмірних характеристик зубів є надзвичайно важливою необхідною ланкою в системі комплексного клінічного обстеження для діагностики та планування терапії (Божук Т.Н. и др., 2011; Sardi M.L. et al., 2007; Klingenberg C.P., 2009; Blumenfeld J., 2011). У зв'язку з активним розвитком стоматологічної науки, а саме ортодонтії, мікрохірургічних технологій розробки і впровадження краніопластичних операцій та діагностичних маніпуляцій, стає очевидною необхідність вивчення особливостей індивідуальної будови, форми, розмірів, положення і конструкції зубної дуги (Исааксон К. Г., 2012; Ярадайкина М.Н., 2014; Арсенина О.И. и др., 2017; Vaab K.L., 2013).

В останні роки у світовій літературі з'явилися дослідження, в яких приділяється увага вивченню зв'язків краніотипів із одонтометричними показниками, розмірами, формою зубних дуг та прикусу. При цьому, в більшості випадків фахівці акцентують увагу на вивченні індивідуальних особливостей будови зубощелепної системи у людей з різними типами обличчя, а також аспектах статевого диморфізму і етнічних особливостей (Возный В.Б., 2009; Икрамов В.Б., 2010; Anderson G. et al., 2006; Jonsson T. et al., 2009). Дослідження,

що містять відомості про краніотипологічну мінливість зубних дуг практично не зустрічаються (Севастьянов А.В. и др., 2010; Глушак А.А., 2013).

Не повністю вивчені особливості загальної форми і розмірів черепа, які підлягають, як і всі кістки скелета, у відомих межах коливанням у осіб однієї статі, віку і одонтотипу. Зубна дуга, функціонуючи як єдине ціле і являючи собою динамічну систему, проходить складний розвиток, тісно пов'язаний з формуванням зубощелепної системи і черепа в цілому. Актуальність даної дисертаційної роботи пояснюється також необхідністю математичного моделювання, а саме розробки та аналізу регресійних моделей відтворення індивідуальних характеристик зубної дуги. Це дозволить уникнути помилок, які виникають при зіставленні фактичних розмірів з їх статистичною нормою, що в свою чергу, дасть можливість правильно визначити пропорційність і співвідношення різних відділів зубощелепної системи і черепа, необхідний обсяг ортодонтичних заходів при лікуванні аномалій зубних дуг. Наведене свідчить, що питання, підняті автором представленої дисертації є актуальними і потребують вирішення.

Згідно рішення Ради президентів академій наук України від 12 липня 2014 р. одним із найважливіших напрямків фундаментальних досліджень у галузі медицини є молекулярні, біохімічні, фізіологічні і морфологічні основи розвитку хвороб людини та розробка методів їх профілактики, діагностики і лікування. Дисертаційна робота Марченко А.В. є фрагментом ініціативної науково-дослідної роботи Української медичної стоматологічної академії на тему: «Механізми впливу хвороботворних факторів на стоматологічний статус осіб із соматичною патологією, шляхи їх корекції та блокування» (№ державної реєстрації: 0115U001138). У її виконанні автору належать результати визначення одонтометричних і кефалометричних показників та лінійних розмірів, необхідних для побудови коректної форми зубної дуги в юнаків і дівчат з ортогнатичним прикусом, що послужило підґрунтям дисертації. Тема дисертації затверджена Вченою радою ВДНЗУ «Українська медична стоматологічна академія» (протокол № 12 від 22 червня 2016 року) та проблемною комісією

отриманих результатів. Застосований метод покрокового регресійного аналізу для визначення належних значень показників, необхідних для побудови коректної форми зубної дуги в залежності від особливостей розмірів зубів і кефалометричних показників.

Автором представленої дисертаційної роботи вперше встановлені особливості і прояви статевого диморфізму комп'ютерно-томографічних одонтометричних показників в юнаків і дівчат з ортогнатичним прикусом без урахування та з урахуванням краніотипу. В роботі доведено, що в юнаків-брахіцефалів, порівняно з мезоцефалами, найчастіше більші значення встановлені для частини мезіодистальних та присінково-язикових розмірів коронок зубів, а також довжини кореня різців і ікол у присінково-язиковій і мезіодистальній проекціях; а у дівчат навпаки – у мезоцефалів, порівняно з брахіцефалами, найчастіше більші значення встановлені для частини присінково-язикових розмірів коронок зубів, довжини зубів та довжини кореня різців у присінково-язиковій і мезіодистальній проекціях.

За результатами роботи Марченко А.В. вперше встановлені особливості і прояви статевого диморфізму зв'язків між лінійними розмірами, необхідними для побудови коректної форми зубної дуги, та одонтометричними і кефалометричними показниками у юнаків та дівчат загальної групи з ортогнатичним прикусом. Дисертантом доведено, що в юнаків та у дівчат серед розмірів, необхідних для побудови форми зубної дуги, відносна більшість переважно прямих достовірних середньої сили кореляцій з розмірами зубів та кефалометричними показниками встановлена з параметрами верхньощелепної зубної дуги в стріловій площині, а найменша – з параметрами дуги у лобовій площині. Дисертантом уперше встановлені особливості і статеві розбіжності зв'язків між лінійними розмірами, необхідними для побудови коректної форми зубної дуги, та одонтометричними і кефалометричними показниками в юнаків і дівчат з ортогнатичним прикусом різних краніотипів. Автором дисертації доведено, що при розподілі на різні краніотипи відсоток середньої сили, переважно прямих, зв'язків лінійних розмірів, необхідних для побудови коректної форми зу-

бної дуги, з розмірами зубів та кефалометричними показниками збільшується, в більшості випадків, за рахунок недостовірних середньої сили кореляцій.

Дисертантом уперше розроблено і проведено аналіз регресійних моделей відтворення індивідуальних характеристик зубних дуг верхньої та нижньої щелеп у юнаків і дівчат з ортогнатичним прикусом в залежності від одонтометричних та кефалометричних показників без урахування і з урахуванням краніотипу.

Для обговорення та інтерпретації результатів дослідження використано достатню кількість літературних джерел. Наукові положення та висновки дисертації, що впливають із фактичного матеріалу наукового дослідження, є достатньо обґрунтованими узагальненнями, які логічно завершують дисертацію, відповідають меті та завданням роботи.

Провівши детальний аналіз докторської дисертації Марченко Алли Володимирівни, автореферату дисертації та опублікованих автором 36 наукових праць за темою дисертації (з них 24 одноосібних), серед яких 22 статті надруковано у рекомендованих наукових фахових виданнях України (з яких 10 у виданнях, що входять до міжнародних наукометричних баз, серед яких – 5 до бази Web of Science), 2 статті – в іноземних наукових журналах (зокрема 1 у базі Scopus), а також 1 патент України, 1 авторське свідоцтво на твір, підтверджую, що всі наукові положення, висновки та рекомендації дисертації обґрунтовані і достовірні. Матеріали дисертації повністю висвітлені в публікаціях і не повторюються.

3. Теоретичне і практичне значення результатів дослідження

Докторська дисертація Марченко Алли Володимирівни «Морфопогеометричні закономірності формування зубних дуг верхньої та нижньої щелеп у юнаків і дівчат з ортогнатичним прикусом» є важливим вкладом у вирішення науково-прикладної проблеми, яка полягає у встановленні кефалометричних, одонтометричних показників та лінійних розмірів верхньої і нижньої щелеп, необхідних для побудови коректної форми зубної дуги, в юнаків і дівчат з ортогнатичним прикусом без урахування та з урахуванням краніотипу, а

МОЗ і НАМН України “Морфологія людини” (протокол № 7 від 27 червня 2014 року).

2. Ступінь обґрунтованості положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність і новизна, повнота їх викладу в опублікованих працях

Ступінь обґрунтованості та достовірності досліджень підтверджується достатнім обсягом досліджуваного матеріалу (первинні тривимірні реконструкції зубощелепної системи, які отримані за допомогою конусно-променевої комп’ютерної томографії, 44 юнаків (віком від 17 до 21 року) та 50 дівчат (віком від 16 до 20 років) з ортогнатичним прикусом). Робота виконана у рамках договору про наукове співробітництво між Вінницьким національним медичним університетом ім. М. І. Пирогова та ВДНЗУ «Українська медична стоматологічна академія» (Договір № 1 від 05.01.2015 року).

Комісією з етичних питань та біоетики ВДНЗУ «Українська медична стоматологічна академія» (протокол №140 від 18.08.2016р. і протокол №165 від 17.05.2018р.) не виявлено порушень етичних і морально-правових вимог та дослідження не заперечують основним біоетичним нормам Гельсінської декларації, Конвенції Ради Європи про права людини та біомедицину (1977), відповідним положенням ВООЗ та законам України. Використані методи досліджень сучасні та високоінформативні: комп’ютерно-томографічні одонтометричні – для визначення розмірів зубів та лінійних характеристик зубних дуг; кефалометричні – для встановлення розмірів голови та обличчя і визначення краніотипу; математичні – для статистичної обробки отриманих результатів та побудови моделей лінійних характеристик зубної дуги верхньої і нижньої щелеп. Вони повністю достатні для адекватного вивчення поставлених у дисертаційній роботі мети та завдань. Первинна наукова документація повністю відображає отримані результати, вони ретельно оброблені та узагальнені в 152 таблицях. Їх статистична обробка та побудова регресійних моделей нормальної індивідуальної форми зубної дуги проведена в ліцензійному статистичному пакеті "Statistica 6,0" з використанням непараметричних методів оцінки

також зв'язків між поперечними розмірами верхньої і нижньої щелеп та сагітальними і вертикальними розмірами верхньої щелепи з одонтометричними і кефалометричними показниками, що дозволило розробити регресійні моделі індивідуальних комп'ютерно-томографічних лінійних розмірів, необхідних для побудови коректної форми зубної дуги.

Отримані автором результати наукової роботи впроваджені в лекційних курсах та практичній роботі кафедр анатомії людини, клінічної анатомії та оперативної хірургії, терапевтичної стоматології, дитячої стоматології і післядипломної освіти лікарів-стоматологів Української медичної стоматологічної академії; кафедр анатомії людини і терапевтичної стоматології Вінницького національного медичного університету ім. М. І. Пирогова; кафедри стоматології Харківського національного медичного університету; кафедр анатомії людини, оперативної хірургії з топографічною анатомією, ортопедичної стоматології і стоматології ННІ післядипломної освіти ДВНЗ «Тернопільський державний медичний університет імені І. Я. Горбачевського МОЗ України»; кафедр стоматології дитячого віку, стоматології післядипломної освіти з курсом терапевтичної та ортопедичної стоматології ДВНЗ «Ужгородський національний університет»; а також в практичній роботі лікарів КУ «Полтавський обласний центр стоматології – стоматологічна клінічна поліклініка», Полтавської міської дитячої клінічної стоматологічної поліклініки, стоматологічного відділу університетської клініки ДВНЗ «Тернопільський державний медичний університет імені І. Я. Горбачевського МОЗ України», ортопедичного відділення КНП «Тернопільська міська комунальна стоматологічна поліклініка» та ОКЗ «Сумська обласна клінічна стоматологічна поліклініка».

Розроблене математичне обґрунтування відтворення індивідуальних параметрів зубної дуги в юнаків та дівчат з ортогнатичним прикусом у загальних групах та різних краніотипів у залежності від одонтометричних та кефалометричних показників (патент на корисну модель № 122949) доцільно використовувати в роботі наукових лабораторій. Комп'ютерна програма DentaForm (новий метод відтворення коректної форми зубної дуги) дозволить лікарю-

ортодонту швидко і якісно побудувати необхідну для пацієнта форму зубної дуги, проводити об'єктивну оцінку лікування патології, скоротити час лікування і зменшити кількість виникнення рецидивів захворювання (авторське свідоцтво на твір № 75614).

4. Оцінка змісту дисертації, її завершеності в цілому та ідентичності змісту автореферату й основних положень дисертації

Проаналізовані докторська дисертація Марченко Алли Володимирівни «Морфотопогеометричні закономірності формування зубних дуг верхньої та нижньої щелеп у юнаків і дівчат з ортогнатичним прикусом» та автореферат виконані згідно з наказом МОН України № 40 від 12.01.2017 року «Про затвердження вимог до оформлення дисертацій». Дисертація написана українською мовою на 554 сторінках комп'ютерного тексту, з них 260 сторінок основного тексту. Дисертація складається із анотації, змісту, переліку умовних позначень, вступу, огляду літератури, загальної методики і основних методів дослідження, чотирьох розділів власних досліджень, аналізу й узагальнення результатів дослідження, висновків, списку використаних джерел, 6 додатків.

У вступі визначені актуальність дослідження, мета та основні завдання, об'єкт та предмет дослідження, використані методи та наукова новизна, практичне значення отриманих результатів.

В огляді літератури Марченко А.В. проаналізувала як вітчизняні, так і зарубіжні джерела літератури, що містять як фундаментальні роботи, так і сучасні літературні джерела антропологічного та стоматологічного профілю. Обговорені наукові напрямки і методики вивчення морфотопометричних закономірностей формування нормогнатичних зубних дуг верхньої і нижньої щелепи, прослідковані еволюційні зміни та генетичний взаємозв'язок між етнічно спорідненими групами, генетичне навантаження і вплив окремих морфологічних ознак на формування зубощелепної системи. Описані роботи щодо використання тривимірного зображення за допомогою конусно-променевої комп'ютерної томографії та 3D-кефалометричного аналізу в цифровому вигляді. Автор чітко підкреслює науково-практичне значення індивідуальних ана-

регресійних моделей нормальної індивідуальної форми зубної дуги. Розділ ілюстрований 19 рисунками.

Наступні чотири розділи присвячені результатам власних досліджень. В третьому розділі, який ілюстрований 35 рисунками, встановлені межі процентильного розмаху та особливості і розбіжності кефалометричних показників у юнаків та дівчат з ортогнатичним прикусом без і урахуванням краніотипу. У більшості встановлених достовірних або тенденцій розбіжностей в юнаків та дівчат-мезоцефалів, порівняно з брахіцефалами, визначені більші значення частини висотних розмірів голови і обличчя; а в юнаків та дівчат-брахіцефалів, порівняно з мезоцефалами – частини широтних розмірів голови і обличчя. Автором дисертації переконливо продемонстровані встановлені виражені прояви статевго диморфізму для кефалометричних показників (більші значення в юнаків), які частіше спостерігаються між юнаками і дівчатами загальних груп та брахіцефалами, ніж між мезоцефалами.

В четвертому розділі встановлені межі процентильного розмаху та особливості величини комп'ютерно-томографічних розмірів зубів та лінійних розмірів верхньої і нижньої щелеп, необхідних для побудови коректної форми зубної дуги у юнаків та дівчат з ортогнатичним прикусом в загальних групах та у представників різних краніотипів. Вияснено, що в юнаків-брахіцефалів, порівняно з юнаками-мезоцефалами, найчастіше встановлені більші значення частини мезіодистальних та присінково-язикових розмірів коронок зубів, а також довжини кореня різців і іклів у присінково-язиковій і мезіодистальній проекціях; а у дівчат-мезоцефалів, порівняно з дівчатами-брахіцефалами – найчастіше більші значення встановлені для частини присінково-язикових розмірів коронок зубів, довжини зубів та довжини кореня різців у присінково-язиковій і мезіодистальній проекціях. Встановлені також виражені прояви статевго диморфізму комп'ютерно-томографічних одонтометричних показників – більші значення в юнаків, які, як і для кефалометричних показників, більш виражено проявляються між юнаками і дівчатами загальних груп та брахіцефалами, ніж між мезоцефалами. Також більші значення встановлені в

томічних, вікових, етнічних, статевих та конституціональних особливостей зубних дуг верхньої і нижньої щелепи; вплив раси і спадковості на передню і задню ширину зубної дуги, довжину зубної дуги. Логічно продемонстровано, що швидкі темпи прогресу зумовлені тісною взаємодією таких галузей, як антропология, нормальна анатомія, етнічна одонтологія, естетична та щелепно-лицева хірургія, це призводить до удосконалення, перегляду класичних та появи нових методів досліджень і алгоритмів обстеження. Високий рівень інтеграції морфологічних систем організму людини, у тому числі зубощелепної системи, спонукає науковців до визначення оптимального комплексу методів та підходів у вивченні людини як цілісної системи. Очевидно, що при їх виборі слід керуватися віковою, статевою, етнічно-регіональною варіабельністю розмірів та форми зубних дуг. Автор логічно, аргументовано і переконливо показує роль внутрішньопопуляційного і міжгрупового аналізу кореляцій сукупної мінливості зазначених одонто-кефалометричних ознак, який стає максимально точним та валідним завдяки використанню сучасних методів збору, обробки матеріалу за допомогою багатомірної статистики. Наголошує, що неточність у визначенні асоціацій морфометричних ознак зубних дуг верхньої і нижньої щелепи з розмірами зубів і структур черепа у осіб з певним краніотипом неприпустима, оскільки призводить до постановки хибних діагнозів, і, як наслідок, до обрання неправильної тактики лікування. Тому представляється цікавим та важливим порівняти розподілені за типом черепа різностатеві групи юнацького віку з ортогнатичним прикусом та спробувати пояснити отримані вперше в антропологічній практиці результати.

У другому розділі описана загальна методика та методи дослідження.

За допомогою конусно-променевої комп'ютерної томографії визначали метричні характеристики окремих зубів (7 розмірів) та 18 показників, які характеризують зубні дуги. Кефалометричне дослідження включало 35 розмірів та є загальноприйнятим (Головко Н.В., 2003). Всі дані проаналізовані математично в ліцензійному статистичному пакеті "Statistica 6,0" з використанням непараметричних методів оцінки отриманих результатів, проведена побудова

казників в юнаків і дівчат з ортогнатичним прикусом. Розділ містить три підрозділи, а саме: моделі в загальних групах юнаків і дівчат, моделі в юнаків і дівчат мезоцефалів, моделі в юнаків і дівчат брахіцефалів. Був проведений прямий покроковий регресійний аналіз 18 показників зубних дуг, 7 одонтометричних вимірювань та 35 кефалометричних величин. Даний матеріал відображений в 102 таблицях, що винесені в додаток. Коефіцієнт детермінації в усіх групах був більше 0,6 (в юнаків-брахіцефалів і дівчат-брахіцефалів побудовані усі можливі моделі, відповідно з коефіцієнтами детермінації від 0,894 до 0,965 та від 0,803 до 0,934).

У розділі « Аналіз та узагальнення результатів досліджень» Марченко А.В. ретельно та послідовно аналізує отримані результати власних досліджень, порівнює їх з даними інших авторів. Питання, що потребують дискусії, обґрунтовано вирішує. При цьому здобувач використовує достатню кількість наукових джерел, як вітчизняних, так і зарубіжних авторів. Даний розділ підтверджує глибокий аналіз проблеми та наукову зрілість дисертанта. Варто зазначити, що розділ «Аналіз та узагальнення результатів досліджень» представлено обґрунтовано та логічно, він повністю відображає та підтверджує наукові положення, які сформульовані дисертантом.

Отримана за допомогою кореляційного і регресійного аналізів інформація про морфотопометричні закономірності формування зубних дуг та їх співвідношення з мінливістю черепа, зубів в нормі допомагає з'ясувати механізми формування патологічних станів, у тому числі – при мультифакторіальних та спадкових захворюваннях, що дає можливість в подальшому побудувати прогностичні моделі етіології, патогенезу і способів лікування ортодонтичної патології.

На початку висновків представлено стан виконаної роботи. Висновки дисертації логічні, обґрунтовані і достовірні, є завершенням мети та поставлених завдань дослідження. Необхідно зазначити, що між завданнями дисертаційної роботи та висновками розходжень не виявлено.

юнаків для комп'ютерно-томографічних показників лінійних розмірів верхньої і нижньої щелеп, необхідних для побудови коректної форми зубної дуги. Автором відмічено, що, на відміну від одонтометричних, більш виражені прояви статевого диморфізму даних показників проявляються між юнаками і дівчатами загальних груп та мезоцефалами, ніж між брахіцефалами.

П'ятий розділ присвячений ретельній кореляції комп'ютерно-томографічних характеристик зубних дуг із розмірами зубів і кефалометричними показниками в загальних групах юнаків і дівчат із ортогнатичним прикусом та з різною формою голови, що наглядно відображено автором в 24 таблицях, які винесені в додатки. Встановлені особливості зв'язків між лінійними розмірами, необхідними для побудови коректної форми зубної дуги, та одонтометричними і кефалометричними показниками у юнаків та дівчат загальної групи з ортогнатичним прикусом та у представників різних краніотипів (мезоцефалів та брахіцефалів). Визначено, що в юнаків загальної групи і юнаків-брахіцефалів найбільш часто спостерігаються достовірні і середньої сили недостовірні зв'язки розмірів зубів та кефалометричних показників з параметрами зубної дуги в стріловій площині, а найменш часто – з параметрами дуги у лобовій площині. Та, навпаки, в юнаків-мезоцефалів, більш часто подібні кореляції спостерігаються з параметрами зубної дуги в лобовій площині, а менш часто – з параметрами дуги у стріловій площині. У дівчат загальної групи і у мезоцефалів – аналогічна картина як і в загальній групі юнаків. Проте, у дівчат-брахіцефалів визначена майже рівномірна кореляція усіх груп лінійних розмірів, необхідних для побудови коректної форми зубної дуги з розмірами зубів та кефалометричними показниками. Зростає кількість зворотніх зв'язків між розмірами, необхідними для побудови форми зубної дуги, з частиною розмірів зубів та кефалометричними показниками юнаків та дівчат різних краніотипів.

В шостому розділі висвітлено побудову достовірних регресійних моделей комп'ютерно-томографічних лінійних розмірів коректної форми зубної дуги в залежності від особливостей одонтометричних і кефалометричних по-

Список використаних джерел оформлено згідно сучасних вимог, складено за алфавітом і налічує 362 найменувань, з яких 211 викладені кирилицею і 151 – латиницею. Переважна більшість літературних джерел опублікована за останніх десять років.

У шести додатках наведено список опублікованих дисертантом праць за темою роботи, апробацію матеріалів дисертації, 19 актів впровадження результатів дослідження дисертанта, таблиці кефалометричних, комп'ютернотомографічних розмірів зубів та зубних дуг, кореляції комп'ютернотомографічних характеристик зубних дуг із розмірами зубів і кефалометричними показниками, регресійні моделі комп'ютернотомографічних характеристик зубних дуг. Дисертація ілюстрована 103 рисунками і 152 таблицями.

Усі морфологічні терміни відповідають українському стандарту Міжнародної анатомічної номенклатури (Київ, 2001).

Автореферат повністю відповідає змісту дисертації і оформлений за сучасними вимогами.

Основні наукові положення і висновки дисертації достатньо апробовані на чисельних науково-практичних конференціях.

Докторська дисертація А.В.Марченко не містить матеріалів її кандидатської дисертації.

На основі вищенаведеного можна зробити висновок, що докторська дисертація Марченко Алли Володимирівни «Морфотопогеометричні закономірності формування зубних дуг верхньої та нижньої щелеп у юнаків і дівчат з ортогнатичним прикусом» за спеціальністю 14.03.01 – нормальна анатомія повністю відповідає вказаній спеціальності та є завершеним науковим дослідженням, містить наукову новизну, має як теоретичне, так і практичне значення

5. Рекомендації щодо подальшого використання результатів дисертації в практиці

Отримані результати, а саме: межі процентильного розмаху одонтометричних показників та лінійних розмірів верхньої й нижньої щелеп, необхідних

для побудови коректної форми зубної дуги, в юнаків і дівчат з ортогнатичним прикусом в загальних групах та різних краніотипів, математичне обґрунтування відтворення належних індивідуальних параметрів зубної дуги в юнаків і дівчат з ортогнатичним прикусом у загальних групах та різних краніотипів у залежності від одонтометричних та кефалометричних показників (патент на корисну модель № 122949), доцільно впроваджувати в навчальний процес при читанні лекцій та проведенні практичних занять на кафедрах анатомії людини, клінічної анатомії та оперативної хірургії, стоматології, ортодонції; використовувати при написанні монографій, посібників, підручників.

В практичну роботу лікарів рекомендовано новий метод відтворення коректної форми зубної дуги, з використанням комп'ютерної програми DentaForm, яка дозволить лікарю-ортодонту швидко і якісно побудувати необхідну для пацієнта форму зубної дуги, проводити об'єктивну оцінку лікування патології, скоротити час лікування і зменшити кількість виникнення рецидивів захворювання (авторське свідоцтво на твір № 75614).

6. Зауваження щодо оформлення та змісту дисертації

Дисертаційна робота Марченко Алли Володимирівни «Морфотопогеометричні закономірності формування зубних дуг верхньої та нижньої щелеп у юнаків і дівчат з ортогнатичним прикусом», є самостійним завершеним науковим дослідженням, яке в цілому є позитивним. Зміст дисертації відповідає темі дослідження і розкриває її суть. Здобувач виконав велике за обсягом і аналізом дослідження, її робота є актуальною. Принципових недоліків щодо оформлення, структури та змісту не виявлено, але є наступні зауваження:

1. В розділі 1 «Сучасні уявлення про морфотопогеометричні закономірності формування зубних дуг верхньої і нижньої щелеп при ортогнатичному прикусі і їх застосування в сучасній стоматології, анатомії і антропології (Огляд літератури) зустрічається як латинська, так і грецька термінологія (наприклад, стор. 54 «...при брахіцефалії...» та стор 55 «...характерно для брахікранів».

2. В тексті дисертації застосовано скорочення терміну КТ і ЗД, проте в списку скорочень даний термін відсутній (стор. 58, стор. 245).
3. Текст дисертації, а саме розділ 4 (стор. 83, стор. 86, стор. 89, стор. 92, стор. 103) має некоректні розриви рисунками, що затрудняє читання матеріалу.
4. У тексті дисертації зустрічаються деякі орфографічні та стилістичні помилки.
5. Ускладнює сприйняття матеріалу дисертації наявність як анатомічної (розділи власних досліджень), так і стоматологічної (клінічної) термінології (огляд літератури), які характеризують однорідні поняття. Наприклад: центральний різець - присередній різець, латеральний різець – бічний різець, пре моляр – малий кутній зуб, моляр – великий кутній зуб.
6. Висновки дисертаційної роботи є занадто об'ємними, проте вони відповідають поставленим завданням.

В цілому враження від дисертації позитивне, а вказані недоліки не зменшують наукового значення даної дисертаційної роботи та цінності отриманих результатів.

В процесі рецензування дисертації виникли наступні питання:

1. Чи враховувалась Вами у проведеному дослідженні можлива наявність кривизни кореня?
2. Чи є відмінності морфометричних показників, отриманих Вами в порівнянні з відомими даними літератури?

7. Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам

Дисертаційна робота Марченко Алли Володимирівни «Морфотопогометричні закономірності формування зубних дуг верхньої та нижньої щелепи у юнаків і дівчат з ортогнатичним прикусом», яка виконана на кафедрі терапевтичної стоматології Української медичної стоматологічної академії, є самостійною завершеною науково-дослідною працею, де отримані нові обґрунтовані результати, що дає вагомий внесок у теоретичну і практич-

ну, оскільки дано нове вирішення актуальної наукової проблеми щодо визначення закономірностей змін морфотопогеометричних характеристик зубних дуг верхньої та нижньої щелеп у юнаків і дівчат з ортогнатичним прикусом в залежності від одонтометричних та кефалометричних показників без та з урахуванням каріотипу і має важливе як теоретичне, так і практичне значення для нормальної анатомії.

Дисертація Марченко Алли Володимирівни «Морфотопогеометричні закономірності формування зубних дуг верхньої та нижньої щелеп у юнаків і дівчат з ортогнатичним прикусом за актуальністю, обсягом проведеного дослідження, науковою новизною, теоретичною і практичною цінностями, глибиною аналізу, ступенем обґрунтованості та достовірністю висновків і положень повністю відповідає вимогам пункту 10 «Порядку присудження наукових ступенів» Постанови Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.2013 зі змінами, внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів України № 656 від 19.08.2015 року, № 1159 від 30.12.2015 року та № 567 від 27.07.2016 року щодо докторських дисертацій, а її автор заслуговує присудження наукового ступеня доктора медичних наук за спеціальністю 14.03.01 – нормальна анатомія.

Офіційний опонент:

Професор кафедри анатомії людини

Національного медичного університету

імені О.О. Богомольця

доктор медичних наук, професор

І. В. Дзевульська

Підпис професора Дзевульської І. В. засвідчую

Вчений секретар Національного

медичного університету

імені О.О. Богомольця

ЗАСВІДЧУЮ
В. В. Дзевульська
В. В. Дзевульська
20.09.18